

A HABSBURG-HÁZ
ELSŐ ÉRINTKEZÉSEI MAGYARORSZÁGGAL

1269—1274.

FRAKNÓI VILMOS
I. TAGTÓL

FEOLVASTATOTT 1917 JANUÁR 15-ÉN

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1917

KÖZEL HETEDFÉL SZÁZAD ÓTA áll fön­n Magyarország és a Habsburg-ház között a folytonos összeköttetés, mely a szoros együttműködés és válsá­gos küzdelmek váltakozó esélyei közepett, a tíz esztendő híján négyszázados frigyhez vezetett és a mely kezdetétől fogva a mai napig világtörténelmi jelentőségű eredmények szülőjévé lett.

Természetszerűen fordul az érdeklődés azon kérdés felé: a legelső érintkezés mikor, milyen körülmények között, mi célból történt?

Az újabbkori magyar történetírók egyértelműleg tanítják, hogy a német királylyá megválasztott Habsburgi Rudolf Magyarországgal IV. László uralkodása idejében lépett összeköttetésbe.¹⁾

Előadásuk helyreigazításra szorul. Az első érintkezés V. István király és nem utóda korában, Rudolf megválasztása előtt és nem utána történt.

I.

Ezen tény megállapítására a történelmi kritika ítélőszéke elé csak egy tanút lehet idézni; de ennek döntő hitelessége kifogástalanul áll. Tanu maga Habsburgi Rudolf.

A szerencse kedvezéséből épen ő az az egyetlen világi fejedelem, kinek az Árpád-ház uralkodása alatt a magyar királyi házzal folytatott levelezése tekintélyes részben az enyészetet elkerülte.

¹⁾ Csak a legújabb és legtekintélyesebb három monographiára utalok: *Pavler Gyula*: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. (Első kiadás 1893, második 1899.) *Marczali Henrik*: Magyarország története az Árpádok korában (1896). *Acsády Ignác*: A magyar birodalom története. I. (1903).

Meg kell mindjárt jegyezni, hogy a leveleknek nem eredeti példányai vagy fogalmazatai, hanem csak közélegykorú másolatai maradtak fenn, úgynevezett formuláskönyvekben, melyekbe cancellariai tisztviselők rendelkezésükre álló érdekes iratokat vettek föl, hogy minták gyanánt szolgáljanak kartársaik és utódaik részére.¹⁾

Habsburgi Rudolf magyarországi levelezésének, időrend szerint, élén áll azon levél, melyben a trónralépte alkalmából IV. László anyja által kifejezett szerencsekívánatokat megköszöni. A hangzatos phrasisok symphoniájában megszólal a mult időkre való kegyeletes visszaemlékezés igaz hangja, melyet a magyar történetírás figyelemre ekkor nem méltatott. A király ezzel kezdi levelét:

»Fölmagasztaltatásunk alkalmából, a melynek híret ujjongó vígsággal fogadtad, hozzánk intézet szerencsekívánataidat kiváló szívességgel vettük. Ezekben lelkünknek az öröm telt serlegét nyújtod, mely annál becsesebb előttünk, mert abból azt a meggyőződést meríthetjük, hogy a megzavarhatatlan szeretet azonos érzelmei, melyek minket dicső emlékü férjeddal egy szívvé és egy lélekké forrasztottak össze a míg ő élt, most az ő halála után beléd átöntve, benned meggyökerezve tovább élaek.«²⁾

Ezen levél már a mult század első éveiben napvilágot látott. Azonban idézett helyének tartalmát a legújabb magyar történetírók ignorálják; mert azon ténynyel szemközt, hogy Habsburgi Rudolf csak V. István halála után választatott meg német királylyá és abban a felfogásban lévén, hogy ő V. István életében »még svájcezi hegyei között élt és a világ színpadán föl nem tűnt«, a cancellariai phraseologia termékének tekintették.³⁾

Ezen megítélés nem állja ki a kritikát.

A levelet fogalmazó cancellariai tisztviselőről föltehetjük ugyan, hogy köszönőiratban, kedveskedés végett, a valóságot meghaladó módon értékelté a levélíró és a gratuláló özvegynek férje között egykor fönnálló viszonyt; de teljesen kizártnak kell

¹⁾ V. ö. Johann Kretschmar: Die Formelbücher aus der Kanzlei Rudolfs von Habsburg. Innsbruck, 1889.

²⁾ A levél szövegét a Függetlekben közlöm.

³⁾ Az idézett szavak Pauler szavai (I. m. II. 543.) Marezsi az idézett helyet hallgatva mellőzi.

tartanunk azon lehetőséget, hogy a levélíró önmagát az özvegygel szemközt férje barátja gyanánt tüntesse föl, ha vele összeköttetésben egyáltalán nem állott.

E szerint azt legalább, hogy Habsburgi Rudolf, az ő királylyá választatása előtt, V. Istvánnal összeköttetésben állott, kétségbevonhatatlan ténynek kell elfogadni; a mint hogy elfogadja Habsburgi Rudolf legújabb életírója is: Redlich Oswald, a bécsi egyetem hírneves tanára. Azonban az íránt, hogy mikor léptek egymással érintkezésbe, tájékoztatást nyújtani nem képes.¹⁾

Mivel erre nézve positiv adat most sem áll rendelkezésre, az időpont megállapítása végett azt kell keresni, hogy politikai helyzetök mikor vett olyan alakulást, mely érintkezésüket és együttműködésüket valószínűnek tünteti föl.

Redlich monumentális munkája a nagy fejedelemnek trónra lépte előtt kifejtett politikai tevékenységéről csak hézagos előadást tartalmaz, de földeríti, hogy megválasztatása nem váratlanul felmerült combinatio eredménye, hanem régóta előkészített esemény volt.

Habsburgi Rudolf ugyanis azon német hazafiak első sorában állott, a kik angol és spanyol származású ellenkirályok között megoszlott, a szláv Przemisl Ottokár cseh király ambíciójától fenyegetett pusztuló nemzetük egységének és hatalmának visszaállításáért lelkesedtek és a kik eszményeik megvalósítása érdekében magyarányú vállalkozásokra szánták el magukat.

Igy tehát a németországi közéletnek már tényezője volt, a mikor IV. Béla uralkodásának utolsó éveiben V. István mint ifjabb király irányította a magyarországi politikát, a melynek fejleményei és eredményei ekkorig megfelelő méltatásban még nem részesültek.

A magyar állam nyugat felé kiépítésének, Ausztria és Stiria megszerzésének tervéhez, melyet IV. Béla a Babenbergi dynastia kihalta után felkarolt, de a Przemislek javára elejtett, fia azon túl is ragaszkodott és a szláv világoralmi törekvések megghiúsítását tűzte ki főadatául.

¹⁾ Rudolf von Habsburg. (Innsbruck 1903.) 126 l. Megjegyzni: »Wie und wann die Annäherung geschehen ist, wissen wir nichts.

II.

V. István politikájának kiváló jelentőséget kölcsönöz épen Przemisl Ottokár törekvéseivel való összeütközése; mert ez szorosán belekapcsolódik azon nagyobb arányú és századokig tartó küzdelembe, mely a német és francia nemzet között, a nápoly-szicíliai királyságért és (a legújabb történeti tanulmányok eredményeinek tanúsága szerint) közvetve a világoralmi eszményért ezen időben indult meg.¹⁾

Ugyanis 1265-ben a francia származású IV. Kelemen pápa, hogy az egyház átkával sújtott Hohenstaufen-uralkodóházat Olaszországból örökre kizárja, a nápoly-szicíliai királyságot, főhübérúri jogcímen, Szent Lajos francia király testvérének, Anjou Károlynak adományozta; egyúttal részére a német birodalomban támaszt biztosítandó, a cseh királyt szövetségesül nyerte meg.

Az új király francia sereg élén vérben fojtotta el országában az ellenállást és megsemmisítette Hohenstaufeni Manfrédet, ki csataterén találta halálát.

Azonban csakhamar egy második trónkövetelő lépett fel ellene, Hohenstaufeni Konradin személyében. Nemzete legkiválóbb fiai csoportosultak körül: mostohaatyja Meinhard Tirol grófja, gyámja Lajos bajor herceg, az ifjú Frigyes badeni őrgrof és Habsburgi Rudolf. Az első kettő V. István ifjabb királylyal rokoni viszonyban állott, a harmadik az ő legbizalmasabb tanácsosa, a Gutkeled nemzetségből származó István bán nejének közel rokona volt. Föl kell tehát tennünk, hogy ők vele összekötésbe léptek és tőle támogatást kértek, a mit azért is várhattak, mert közös ellenségük, Ottokár, az Anjou-párton állott.

Azonban a magyar király, a szent-székhez való hű ragaszkodása által késztetve, semleges állást foglalt el. Talán épen ezen tény bírta rá Lajos herceget, Meinhard gróft és Habsburgi Rudolfot, hogy még felsőolaszországi táborozásuk alatt elváljanak Konradintól, ki Badeni Frigvestől kísérve, folytatta elő-

¹⁾ V. ö. Fritz Kern: Die Anfänge der französischen Ausdehnungspolitik bis zum Jahre 1308. (Tübingen 1910.)

nyomulását Apuliába, hol az 1268 augusztus 24-ikén szenvedett vereség után börtön és vércpad várákozott rájuk.

A hadjárat szerencsétlen kimenetele Ottokárnak jelentékeny előnyt szolgáltatott; két vetélytársától szabadította meg; míg ugyanis Konradin győzelem esetén a császári koronát küzdötte volna ki, Frigyes mint a Babenbergi ház leányágának sarja, Ausztria hercegének címét vette föl és ezt a tartományt a cseh király kezeiből kiragadni készült.

Ennek daczára Ottokár új irányt adott politikájának. Éles szeme fölismerte, hogy mint szövetséges osztoznék azon gyűlöletben, melyet a német nemzet részéről a francziák a két ifjú fejedelem kivégzésével vontak magukra. Azért Anjou Károlytól, alighogy pártfogójának a pápának az 1268-ik év végén halála bekövetkezett, elszakadt. Ugyanis most leánya jegyesét, Frigyes türingiai örgrófit tekintette a Hohenstaufeni-párt, mint II. Frigyes császár nőtestvére unokáját, a nápoly-sziciliai trón jogos örökösének. Ezen nemzeti törekvések fölkarolásával Ottokár a birodalom egyházi és világi fejedelmeinek nagy részét megnyerte a maga és veje pártjának.

V. István ilyen körülmények között arra számíthatott, hogy Ottokár ellen a nápolyi királynál támaszt talál. E végből rokoni összeköttetésbe készült lépni vele és Károly első nejének halála után a margitszigeti monostor szentéletű lakója Margit hercegnő kezét kívánta neki felajánlani, a kinek fogadalmaitól fölmentését a szent-széknél kieszközölhette volna. A szűz azonban a tervet határozott elutasításával meghiúsította.

Ennek daczára István a hatalomban gyarapodó cseh király ellen a francia dynastiával való szövetség létesítésére nagy súlyt fektetvén, 1269 tavaszán Nápolyba küldött követei útján, összes ellenségeik, különösen pedig a cseh király ellen kölcsönös segílyt ígérő szövetség tervét terjesztette elő, a melyet a magyar trónörökösnek Anjou királyleánynyal és a nápolyi trónörökösnek magyar királyleánynyal való házassága volt megszilárdítandó.

Az előzékeny fogadtatást, a melylyel ezen ajánlat a nápolyi udvarnál találkozott és egyúttal azon állást, a melyet V. István az európai politika terén elfoglalt, kellő világításba helyezi a megbízólevél, a melyet Anjou Károly király Magyarországba küldött követei számára kiállított. Ebben elmondja, hogy »a világ összes

fejedelmek, kikkel gyermekeiket családi kapcsolatba hozhatná, túlszámnyalja István, a szent és nagy királyok sarja, kinek hatalmát és harczias szellemét a keresztény hit és az egyház ellenségein kivívott diadalok hirdetik.

Hogy ez a nyilatkozat több volt cancellariai phrasisnál, arról a nápolyi követség vezetőjének, a montecasinói apátnak, a magyar királyi udvarból küldött és monostora levéltárában megőrzött egyik jelentése tanuskodik, mely bizonyára szintén túlozva, de a valóságot mégis megközelítő módon szól a magyar királyi ház hihetetlenül nagy hatalmáról, megszámlálhatatlan fegyvereseiről és fejedelmi hűbéreseiről. Egészen komolyan vehetjük az általa kifejezett reménységet, hogy a magyar szövetségestől támogatott nápolyi király rettegni többé senkitől sem fog, tőle ellenben mindenki.¹⁾

Épen azon napokban, mikor az 1269-ik év végén, V. István a szövetséget az Anjou királylyal megkötötte, helyezte magát pártfogása alá egy német fejedelem.

A cseh király ugyanis, Ausztriának és Stirianak egy évtized óta már ura, hatalmának a német birodalomban kiterjesztésére ekkor újabb nagy lépéssel haladt előre. Karintia, Krajna és az olasz határig nyúló vend örgrófság területeit készült birtokba venni, azon czímen, hogy a gyermektelenül elhunyt Ulrik herceg őt rendelte örökösül. Azonban az elhunytnak testvéröccse Fülöp herceg, az örökségre igényt támasztott és érvényesítése végett István királyhoz fordult, ki a herceg halála esetére az örökösödés jogát magának biztosítván, szövetségre lépett vele. Mire Fülöp, magyar segítséggel megindította a háborút.

Mivel V. István új védenceze néhány évvel utóbb Habsburgi Rudolf legbensőbb hívei között foglalt helyet és Ottokártól elvett birodalmi hűbéreket nyert tőle adományul; a cél pedig, a melynek szolgálatában Fülöp most az ifjabb magyar királylyal szövétkezett, ugyanaz volt, a mely Rudolf király politikájának irányt adott: föltehetjük, hogy az 1269-ik év őszén keresett Habsburgi Rudolf alkalmat, hogy az ifjabb magyar királylyal összeköttetésbe lépjen.

¹⁾ V. István összeköttetését az Anjoukkal a Függetlenségben tüzetesen tárgyalom.

Ez a helyzet nem volt tartós.

A háború Ottokár ellen még folyamatban volt, mikor 1270 május elején IV. Béla halála bekövetkezett. Ekkor azon nem ritkán előforduló esettel állunk szemközt, hogy a trónralépő örökös, a hatalom birtokába jutott ellenzéki vezér az útról, melyen ekkorig haladt, hirtelen letér. István, a ki atyja ellenében kérlelhetetlen állhatatosságot tanúsított, ingadozó és következtelen lett.

Mivel Ottokár nemesak István eddigi ellenségeit udvarába fogadta, hanem II. Endre utószülött fiát Olaszországból meghívta, hogy ellenkirályul léptesse föl; mivel továbbá a francia szövetséghez csatolt remények teljesen füstbe mentek: István a fenyegető veszély elhárítására békeajánlattal fordult Prágába, fegyverszünetet kötött, és szövetségesét, Fülöpöt is rábírtá, hogy az ellenségeskedést szüntesse meg.

Azonban alig mult el néhány hónap, szövetségeseket keresett Ottokár ellen Lengyel- és Németországban és az (1270) év végén seregeivel Stiriába nyomult, megindította a háborút, a melyben sógora, Henrik bajor herceg vele küzdött. Ketten közösen fáradoztak azon, hogy Ottokártól a pártján álló német fejedelmeket a maguk részére vonják. Ez irányban kifejtett munkálkodásuk érdekes emlékét őrizte meg a bécsi titkos levéltár egy kiadatlan eredeti oklevele, a melyből megtudjuk, hogy ők ketten, Fülöp karintiai praetendens és Meinhard tiroli gróf fölkérésére, a köztük dúló viszályok kiegyenlítése végett, mint békebírák jártak el.¹⁾ Ezen tény föltárja azt is, hogy a magyar király barátságos összeköttetést tartott fenn rokonával, Meinhard gróffal, ki szintén, mint Fülöp herceg, Habsburgi Rudolf bizalmas barátjaihoz tartozott és azon kitüntetésben részesült, hogy Rudolf mindjárt trónralépte után, elsőszülött fia részére Meinhard leányát szemelte ki hitvesül.

Annak valószínűségét, hogy Meinhard gróf 1270 tavaszán Habsburgi Rudolf és V. István között az összeköttetés létesítésében vagy megújításában közreműködött, fokozza azon bizonyos tény, hogy ő volt az, ki három évvel utóbb IV. László királyt Rudolfal érintkezésbe hozta.

¹⁾ Ezen oklevelet a Függelékben közlöm.

III.

V. István már egy esztendő óta a margitszigeti sírboltban nyugodott és kiskorú fia IV. László viselte a magyar koronát, mikor 1273 október 1-én Habsburgi Rudolf a német királyi trónra emeltetett. Ottokár király, ki a választófejedelmekhez tartozott, a választásban részt nem vett és óvást emelt ellene. E szerint Rudolf király előre láthatta, hogy háborúra kerül a sor és oda volt utalva, hogy szövetségeseket keressen. Első sorban figyelmét Magyarországra kellett irányítania, a mely épen akkor újból háborút viselt Ottokár ellen és így az érdekek közösségénél fogva közös actióra készen állott.

Az ily módon kialakuló viszony felderítésére természet-szerűen leginkább Habsburgi Rudolf levelezésétől várhatjuk a világosságot.

Azonban ezen emlékeknek, a tartalom megbecsülhetetlen értéke mellett, nagy fogyatkozásuk van. A formuláskönyvek szerkesztői a gyűjteményükbe fölvelt darabokban irodai mintákat, nem történeti forrást láttak; rendszerint a datumot, gyakran a címzést és a szövegben előforduló személy- és helyneveket is kihagyták. Ennélfogva fölhasználásukat fáradságos forráskritikai munka előzi meg. Különösen a datumot a tartalomban támpontokat kereső combinatiókkal kell megállapítani; minélfogva a történetírók lelkiismeretes munkájukban eltérő és téves eredményekre juthatnak.

Habsburgi Rudolf leveleit beható tanulmányok tárgyává tette az ő legújabb életírója, Redlich Oswald, ki könyvének megírása előtt velök 1889 és 1903 között értekezések és önálló munkák egész sorozatában foglalkozott, egyttal a német szakférfiak részéről eltérő fölfogások megnyilvánulását provocálta, a melyek főképen a magyarországi vonatkozású darabok datumának meghatározása körül forogtak.

Redlich azon eredményre jutott, hogy Rudolf az ő uralkodásának második esztendejében, az 1274-ik év végén lépett IV. Lászlóval összeköttetésbe; később pedig Scheffer-Boichorst és Otto fejtegetéseinek hatása alatt, ezt az időpontot több hónappal előbbre, 1274 kora tavaszára helyezte.

A magyar történetírás ezen tanulságos tudományos eszmecserében nem hallatta szavát; alig vette azt tudomásul.

E sorok írója Habsburgi Rudolf levelezésének beható tanulmányozása után, azon okoknak, a melyekkel a német történetbúvárok nézetüket támogatták, bizonyító erejét nem ismerheti el és megállapíthatja,¹⁾ hogy azonnal Rudolf megválasztatása után jött létre közte és Magyarország között az érintkezés, úgyszintén azt is, hogy ahhoz Németországból indult ki az első lépés.

Ezt a lépést nem közvetlenül maga az új német uralkodó tette. Tartózkodó magatartását kétségkívül azon magas fölfogás, a melyet a saját méltóságáról táplált, sugalmazta; ehhez azon téves megítélés járult, a melyet a magyar államnak a német birodalomhoz való viszonyáról ifjú korában elsajátított. Ugyanis 1241-ben tanuja volt annak az ünnepélyes jelenetnek, a mikor a tatárok ellen segítséget kereső magyar követ IV. Béla hűbéri hódolatát mutatta be II. Frigyes császárnak. Erre az eseményre, egy félszázaddal utóbb élénken visszaemlékezvén, alapította főhűbérúri igényeit; de megfélemedezett arról, hogy a föltétel, a melytől a meghódolás függővé tétetett, a segélynyújtás, nem teljesítettett és arról is, hogy a római szent-szék a meghódolást érvénytelennek nyilvánította volt.

Rudolf király a közvetítésre legbizalmasabb hívét, Meinhard tiroli gróftól kérte föl. Benső viszonyuk még szorosabbá lett az által, hogy Rudolf elsőszülött fia Meinhard leányát vette nőül. Ezt a házasságot jelentette be a tiroli gróf a rokon magyarországi udvarnak, a mely értesítéshez azt a jelentőségteljes tanácsot csatolta, hogy a magyar király a német birodalom új uralkodójához követeket küldjön.²⁾

A magyar udvarnál élénk örömmel vettek tudomást Rudolf megválasztatása felől, a mely a cseh király hatalmának megtörésére Németország közreműködését ígérte és a cseh birodalom szétmállása után a területében való osztozkodás reményét táplálta. Joakim szlavóniai bán volt ekkor Magyarországon a helyzet ura.

¹⁾ A részletes fejtegetéseket, melyek csak a szakfőriakat érdekeltetik, a Függelékben adom.

²⁾ Levele nem maradt fenn; tartalmát a magyar király válasza ismerteti.

Érélye, mely vadságig fokozódott, nem ismert akadályt, a mely föltartóztathatta. Az Ottokárhoz szító párt vezére Béla herceg életével fizette meg állásfoglalása árát. Az ingadozó királynét a királyfi-rablás merényletének ismétlése félemltette meg. Természetesen nem a közérdek volt mérvadó Joakim szemében. Az ő neje, a Babenbergi-unoka jogczímén, Stiria birtokára igényt támasztott, a melynek kielégítését a német-magyar szövetség létrehozásáért, jutalom gyanánt várta.¹⁾ Ennélfogva a királynét és a magyar főrendeket rábírta, hogy Habsburgi Rudolfot hozzá küldendő követek által, trónralépte alkalmából üdvözöljék és vele a két uralkodóház tagjai között házassági frigy útján szoros kapcsolatba lépni igyekezzenek.

Ezen határozat végrehajtásában feltűnő sietéssel jártak el. Az új német király családi körülményei felől teljesen tájékozatlanok voltak és várakozni, míg Németországból felvilágosítást nyerhetnek, nem akartak. Ezért egészen szokatlan formában közölték megállapodásukat Meinhard gróffal.

»Miként hozzád — írja neki IV. László — szoros kapocs csatol minket, szintűgy óhajtjuk, hogy a római király úrral a rokonság kötelékei egyesítsenek minket. Szeretetteljesen fölkerünk, eszközöld ki közbenjárásoddal, hogy kedves öcsénk a nyolezesztendős Endre herceg a dicsó római király leányával, ha pedig leánya nem volna, akár fiának, vagy leányának, akár testvérének valamelyik leányával házasságra léphessen.« Azután értesíti, hogy Rudolfhoz kellő fölhatalmazással ellátott követeket küld ugyan, de »a tárgyalás egész terhét az ő vállaira rakja«. Végül szövetségét, mind a saját országa, mind rokonai és barátai (az Anjouk és a lengyel hercegek) egész erejét ajánlja föl Rudolfnak.²⁾

Rudolf királyhoz szintén intézett IV. László levelet, a melyben elmondja, hogy megválasztatását azzal az örömmel üdvözölte, a melylyel a napkeleti királyok egykor a Megváltó születését hirdető új csillag feltűnését fogadták; a Meinhard gróf útján előterjesztett kérésének »kegyes meghallgatását« kéri; végül azon

¹⁾ Erről Habsburgi Rudolf szól hozzá intézett két levelében. A Függelékben.

²⁾ A Függelékben.

reményét fejezi ki, hogy a tervezett házasság »az elbizakodottak megalázását, az ellenséges hatalmak leigázását« fogja maga után vonni.

A királyné is szükségesnek látta külön iratban tolmácsolai szerencsekívánatait Rudolf megválasztatása alkalmából, »a melynek híre — úgymond — ujjongó vígsággal töltötte el lelkét.«¹⁾

Ezen kifejezések kétségtelenné teszik azt, a mi a helyzet természetes következménye gyanánt tűnik föl, hogy a levelek azonnal Rudolf megválasztatása után intéztettek hozzá. Nem tehető fel, hogy az ujjongó vígság tolmácsolását, a föltűnő új csillag üdvözlését a magyar udvarnál egy egész, avagy akár egy fél esztendeig halogatták volna.

IV.

Azt a hatást, a mit a magyarországi ajánlatok Rudolf királyra gyakoroltak, híven visszatükrözik azon meleg szavak, a melyekkel a királynénak köszönetet mondott. Válasziratában foglaltatik megható visszaemlékezése a baráti viszonyra, a melyben V. Istvánhoz állott és következő kijelentése: »Szívünk hó vágya az, — úgymond — hogy házunkat a Te házadhoz, mindkettőnek javára és dicsére, virágzó sarjakban termékeny házasság csatolja egybe.«

Ezen pillanatot természetesen nem találta alkalmasnak arra, hogy főhübérúri igényeket pendítsen meg, a melyekkel tizenhat esztendővel később lépett föl. Azonban bizonyos felsőbb-ség tudatát árulja el azon elhatározás nyilvánítása, hogy a magyar királynét és családját »kedvezésekben részesíteni, kitüntetésekkel elhalmozni fogja.«²⁾

A házassági ügy végleges elintézését egyelőre függőben hagyta; mert szükségesnek látta, hogy a magyarországi ajánlatot a pápa elé terjeszsze és az ő hozzájárulását várja be.

X. Gergely pápa, mivel nem lehetett kétsége az iránt, hogy a házasság a szövetséget és ez az Ottokár elleni háborút fogja

¹⁾ A Függelékben.

²⁾ A Függelékben.

maga után vonni, ő pedig a két ellenfél között a békebírói tisztet kívánta betölteni, egy ideig habozott. Csak 1274 nyarán, mikor a cseh királytól erre nézve elutasító választ kapott, adta beleegyezését ahhoz, hogy Rudolf a magyar királylyal szövetségre lépjen.¹⁾

Rudolf király ekkor az udvaránál időző magyar követekkel a szövetséget megkötötte és legifjabb leányát, Klementinát Endre hercegnek eljegyezte.²⁾

Erről örömtől áradozó levélben értesíti a magyar királyt. «Méltányolván — úgymond — Fenséged érzelmeit, melyek arra ösztönzik, hogy velünk egy szívvé, egy lélekké forrjon egybe; mi is viszont óhajtuk, hogy örök szövetségünk és elévülhetetlen barátságunk pálmái magasra növekedjenek... Ezért, a pápa úr beleegyezésével, a fejedelmek és egyéb híveink tanácsára, nem unokahugaink, avagy távoli rokonaink egyikét, hanem saját leányunkat Fenséged testvérének odaigértük, sőt eljegyzésüket máris végrehajtottuk. Csontunkból való csontot, húsunkból való húst ajánlunk föl; minélfogva reméljük, hogy ezen házassági frigy szövetségünket a legszorosabbá teszi és utódainkra is át szállítja».

Ugyanakkor Magyarország főrendeit megnyerni igyekezett. «Sokféle gondok közepett — írja nekik — lelki szemeinket ritkán hűnyhatjuk pihenésre, homlokunkról pedig a verejtéket majd csak akkor törölhetjük le, a mikor a viszályokban meghasonlott kereszténységet közös célok elérésére egyesítettük. Ezért Magyarország királyát, barátunkat, legfőbb támogatóknak szemeltük ki, vele a barátság örök frigyét kötöttük meg. Mivel tárgyalásaink sikere a ti tanácsotoktól és beleegyezésetektől függ, hathatósan fölkérünk, hogy királyotoknak, a mi szeretett barátunknak olyan tanácscsal szolgáljatok, a melyet a közbéke érdeke és az isteni igazságosság követel.³⁾

Azt, hogy az elért eredménynek nagy jelentőséget tulajdonított, hirdetik a német fejedelmekhez intézett értesítő levelei is.

¹⁾ Redlich: Rudolf von Habsburg. 237.

²⁾ Hogy a szövetség és az eljegyzés 1274 nyarán tényleg létrejött, az okiratok egész sorozata bizonyítja, köztük első helyen áll Rudolf alább közlendő levele.

³⁾ Ezen levelet a Függelékben közlöm.

a melyekben azon kívánságát fejezi ki, hogy lelkükben az ő boldogsága új örömet és vígságot keltsen.¹⁾

Ezt a hatást valóban elérte. A német fejedelmek egyike így válaszol neki: »Hálát adunk Istennek, ki könnyű szerrel létesíti azt is, a mit emberi erőnek véghez vinni nehéz, majdnem lehetetlen. A leányotok és Endre szlavóniai herceg között létrejött eljegyzés alkalmából dicsőítjük Istent; mivel hitünk szerint az állandó barátság frigyét az ő végzése a német birodalom fölmagasztalására rendelte el; reméljük ugyanis, hogy a szakadárok és pártoskodók, kik a római birodalom ellen támadnak, reményvesztetten fognak megsemmisülni!«²⁾

Ezt a várakozást két évvel utóbb a morvamezei ütközet igazolta, a mikor a diadalmas magyar és német seregek által megsemmisített ellenséges haderó élén hősi halállal kimúlt cseh király a nagy-cseh birodalom ideálját magával vitte sírjába.

¹⁾ Bodmann. Codex epistolaris Rudolphi I. 68.

²⁾ Bodmann. 28.

FÜGGELÉK.

I.

Habsburgi Rudolf magyarországi vonatkozású levelezése.

A cancellariai formuláskönyvek, melyek — mint az értekezés szövegében jeleztem — Habsburgi Rudolf levelezésének egy részét fönntartották, közös forrásra vezethetők vissza; a király egyik jegyzője Andreas de Rode formuláskönyvére, melynek egyes részei későbbi másolatokban, a vatikáni, a bécsi udvari, az erlangeni egyetemi, a trieri székesegyházi, a heiligenkreuzi, zwettli és ossegi kolostori könyvtárak kézírataiban maradtak ránk.

Tartalmuk jelentőségénél fogva, már a XVIII. század folyamán magukra vonták a történetbúvárok figyelmét és napvilágot láttak a következő kiadványokban:

1761 Rómában Cenni Kajetántól: *Monumenta dominationis Pontificiae.*

1772 Sanct-Blasiensben Gerbert Mártontól: *Codex epistolaris Rudolphi I.*

1806 Lipcsében Bodmann Ferencztől: *Codex epistolaris Rudolphi I.*

1855 Bécsben Stobbe Ottótól: *Summa curiae regiae.* (Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen. XIV.)

1866 Bécsben Baerwald Hermanntól: *Das Baumgartensche Formelbuch.* (Fontes rerum Austriacarum, Scriptorum. XXV.)

1893 Bécsben Redlich Oswaldtól: *Eine Wiener Briefsammlung zur Geschichte des deutschen Reiches.*

A régibb magyar történetírók, Pray és Katona, úgyszintén Fejér is a *Codex Diplomaticus*-ban Cenni, Gerbert és Bodmann kiadványaiból vették át a levelezés egyes darabjait.

*

A levelezés chronológiájának megállapítására a kiadók nem mulasztották el a forráskritikai módszert alkalmazni. Azonban beható külön tanulmányt ezen tárgy fölött legelsőben Redlich Oswald tett közzé 1889-ben: »Die Anfänge Rudolfs I.« című értekezésében.¹⁾

A magyarországi vonatkozású levélváltás megindításának időpontja tekintetében úgy vélekedett, hogy az Rudolf legidősebb fiának Meinhard tirol gróf leányával egybekelése idejére esik, mivel a levélváltást Meinhard gróf azon levele indította meg, a melyben a házasságot a magyar udvarnak bejelenté. Mivel pedig egykorú krónikában 1274 november 20-ikára a következő följegyzést találta: »Da kam seines Sohnes Weib, des Grafen von Tirol Tochter zu Haus;« ezt úgy értelmezte, hogy a jelezett napon a menyegzőt ülték meg és ebből azt következtette, hogy kevéssel utóbb írta meg Meinhard gróf IV. Lászlóhoz intézett levelét, a melyben őt fölszólítja, hogy Habsburgi Rudolphhoz követeket küldjön.

Ezen fölfogását Redlich megismételte 1893-ban a római formuláskönyv kiadásában,²⁾ a melynek egyes darabjait nagybecsű jegyzetekkel kísérte.

Vele szemközt Otto Henrik: »Die Beziehungen Rudolfs von Habsburg zu Papst Gregor X.« (Innsbruck 1895) című munkájában arra utalt, hogy Habsburgi Rudolf már 1274 tavaszán »ismételi« a pápához intézett kérését, hogy az eléje terjesztett magyar házassági ajánlat ügyében döntsön, a miből következik, hogy a tárgyalások a német és magyar udvar között már több hónap előtt indultak meg.

Majd 1897-ben Scheffer-Boichorst »Zur Geschichte des XII. und XIII. Jahrhunderts« című könyvében (Berlin) fölhívta Redlich figyelmét arra, hogy a »Kam zu Hause« a középkori krónikákban a közönséges látogatást is jelenti, minélfogva ezen kifejezés használata Meinhard leánya menyegzője időpontjának meghatározására biztos támpontot nem nyújt.

Redlich erre 1898-ban »Habsburg, Ungarn, Sicilien und ihre ersten Beziehungen« című értekezésében³⁾ föntartotta a házasság időpontja tekintetében megállapítását és a »Regesta Imperii« VI. kötetében,⁴⁾ a mely a Habsburgi Rudolf által kiállított okiratok sorozatát, forráskritikai, nagyértékű jegyzetek-

¹⁾ Megjelent a Mitteilungen des Institutes für österreichische Geschichtsforschung X. kötetében.

²⁾ Ezt fentebb idéztem.

³⁾ Megjelent a »Festgaben zu Ehren Max Büdingers« című kiadványban.

⁴⁾ Megjelent 1898 Innsbruckban.

kel kísérve, időrendben összefoglalta, a Meinhard gróf levelét, az arra adott választ az 1274-ik év végére helyezte; de Otto fejtegetéseinek meggyőző erejét elismerte és elfogadta azt, hogy az érintkezés Rudolf és László között 1274 elején és pedig Joakim bán közvetítése mellett indult meg.

Fölfogásom szerint Redlich légelső értekezésében helyes úton járt el, a mikor Rudolf és László között az összeköttetés kiindulópontját Meinhard levelében ismerte fel. A leánya házasságáról küldött értesítés nem szolgál akadályul, hogy azt 1273 őszére helyezzük. Scheffer-Boichorst megjegyzésétől eltekintve, föltehetnők azt is, hogy Meinhard leányának nem egybekeléséről, hanem eljegyzéséről értesítette magyarországi rokonait, a mely pedig, mint maga Redlich megjegyzi, 1273-ban, Rudolf megválasztatása előtt jött létre.¹⁾

Mivel pedig Meinhard ezen értesítéssel kapcsolatban fölkérte IV. Lászlót, hogy követet küldjön Rudolffhoz, föl kell tennünk, hogy ezelőtt nem ment volt még követ Magyarországhól Rudolffhoz, a mely fölfogást IV. László királynak Meinhardhoz írt válasza és Rudolffhoz szóló levele megerősíti.

Ezen utóbbi levél szövege elárulja, hogy a megírására alkalmat nyújtó értesítés és fölhívás Meinhardtól azonnal Rudolf megválasztatása után, tehát 1273 november elején érkezett Magyarországra. Csak akkor lehetett értelme annak, hogy a király Rudolf megválasztatását olyan reményteljesen üdvözli, a mint a Megváltó születését jelező új csillag föltünését üdvözölték a napkeleti királyok. Szintúgy csak ekkor lehetett értelme annak, hogy a királyné Rudolffot arról értesítette, miszerint »ujjongó vígsággal«²⁾ töltötte el a frankfurti választás híre. Így tehát Rudolf megválasztatása és ezen levelek megírása között szükségképen csak néhány hét telt le.

Továbbá figyelemreméltó, hogy Endre herczeg számára hitvesül Rudolffnak leányát, ha van hajadon leánya, vagy unokái, illetőleg unokatestvérei egyikét kéri; a mi azt jelezi, hogy Magyarországon nem volt tudomásuk arról, hogy Rudolffnak hat leánya van és egy unokája sincs; a mely tájékoztatlanság csak uralkodásának kezdetén állhatott fönn.

Utálnunk kell Rudolffnak 1271 tavaszán X. Gergely pápához írt levelére, a melyben említi, hogy döntését a magyarországi házassági ajánlat tárgyában »folytonosan várja«³⁾ (*semper-fuimus prestolati*), a mi azt jelezi, hogy ezen levél és a magyarországi ajánlat között hosszabb időköznek kellett lefolyni; minélfogva föl kell tenni, hogy Rudolf jelentését a magyarországi házassági ajánlatról mindjárt első követe, kit 1273 december végén küldött a pápához, vitte meg.

¹⁾ Rudolf von Habsburg. 126.

Meinhard közvetítésének időpontjára világosságot vet levelének azon helye, a hol a Magyarországon dülő pártharcok fölött részvétét fejezi ki; mire azok megszüntéről tudósítja őt a király. Oklevelek tanúsága szerint ezen pártharcok (a király és a királyné hívei között) 1273 október elején dűltak, november végén már megszűntek volt.¹⁾ Így tehát Meinhard levele november folyamán érkezett Magyarországra és ment el innen a válasz Németországba.

Nem hallgathatom el, hogy Lászlónak Meinhardhoz intézett megnyugtató értesítésében van egy hely, a mely nehézséget támaszthatna. A király ugyanis azt írja, hogy az ő gyermek-kora adott alkalmat a zavarokra és ezeket ő, mikor korban már előhaladott, szüntette meg. Azt lehetne következtetni, hogy így csak több évvel trónralépte után, mikor nagykorúvá lett, beszélhetett. Azonban szerencsés véletlen figyelmemet fölhívta egy oklevélre, a melyben László visszavon egy jószág-adományozást, mert azt «kiskorúságában, mikor érett megfontolásra képtelen volt», tette, és a melyben a királynéval támadott egyenetlenség megszüntetéséről is említés történik.²⁾ Ezen oklevél 1274 január 23-ikán van datálva és így a király tizenhárom éves korában hirdeti, hogy a nagykorúságba, mely érett megfontolásra képessé tesz, már belépett és hogy ő csillapította le a belzavarokat. Így tehát ezen időtájt a Meinhardhoz intézett levelet is meg lehetett fogalmazni.

*

Három formuláskönyvben Rudolf egy levele fordul elő, a melyben meg nem nevezett főúrnak köszönetet mond azért, hogy hathatósan javasol neki egy meg nem nevezett fejedelemmel való szövetségést és értesíti, hogy elhatározását ez ügyben akkor fogja vele közölni, a mikor követei, kiket ezen ügyben egy meg nem nevezett fejedelemhez küldött, a válaszszal visszaérkeznek.

Két kiadója nem tett kísérletet, hogy a levélben jelentkező rejtélyt megoldja. A harmadik, Baerwald, azt a nézetet koczkáztatja, hogy a francia királyllyal tervezett szövetségről van szó.

Redlich a Regestákban (323. szám) így ír róla: »Vermutlich ist dieses Schreiben wohl auf die Verhandlungen wegen des Bündnisses mit Karl von Anjou zu beziehen; die Gesandten, deren Rückkehr Rudolf abwarten will, wären dann wahrscheinlich die in Jänner 1275 nach Lyon gekommenen, so dass demnach das Schreiben etwa zu Jänner oder erste Hälfte Februar gesetzt werden könnte. Eine andere Vermutung liesse die zur selben Zeit

¹⁾ Szabó Károly: Kún László 20—22.

²⁾ Fejér. V/2. 148.

in Gang befindlichen Verhandlungen mit Ungarn denken, wobei das Schreiben etwas später in den März fallen würde.»

Nézetem szerint ezen utóbbi feltevés az alapos. Csakhogy az időpontot, a mikor a levél iratott, korábbra kell helyezni.

Ilyen levelet írhatott Rudolf akár Meinhard tiroli grófnak, akár Joakim bánnak, kik mindketten a német-magyar szövetség létrehozása érdekében buzgólkodtak és ez ügyben vele érintkezésben állottak. Valószínűbb, hogy a levél Joakimhoz van intézve; mert Meinhardnak nem írhatta volna a király azt, hogy még nem volt alkalma őt lekötelezni.

Föltevés az, hogy Joakim bán, miután 1273 őszén a házasság és szövetség ügyét a magyar udvarnál sikerre vezette, erről Rudolfot értesítette, őt az ajánlat elfogadására rábeszélte és a jövőre szolgálatait ajánlotta föl neki. Ezen levélre válaszol Rudolf.

Rudolfnak egy másik levelét, mely Joakimhoz van címelve, őrizte meg a római leveleskönyv. Ezt kiadója, Redlich 1274 május elejére helyezi. Azonban a levélben szó van több követről, kik Rudolf megbízásából Magyarországon jártak és innen Joakim bánnak az ő érdekében kifejtett buzgóságáról jelentéseket hoztak; ezért azt kell föltennünk, hogy a levél később iratott.

*

Egyedül a csehországi oszeggi kolostor könyvtárának formuláskönyve őrizte meg a megbízólevelet, a mely IV. László királynak Rudolfhoz küldött követe részére állíttatott ki.

Szövege kétségtelenné teszi, hogy a IV. László által Meinhardhoz intézett levéllel egyidőben fogalmaztatott; mert szintűgy mint ez utóbbi fölhatalmazást tartalmaz Endre herczegnek Rudolf király leányát, ha van, vagy akár unokái, akár unokahugai e kéte jegyezni el.

A pécsi olvasókanonok tehát, a ki ezt a megbízólevelet kapta, volt a legelső magyar követ, ki Rudolf udvaránál megjelent. Nevét nem ismerjük, csak annyit tudunk, hogy külföldi egyetemen szerzett mesteri fokozattal dicsekedett és a királyi udvar káplánja volt.

A Rudolfhoz írt levélben IV. László azt mondja ugyan, hogy «mielőbb a nemes A. mestert fogja hozzá küldeni» (quantocius transmissuri); de ebből az következik, hogy a levelet a pécsi kanonok vitte és «a nemes A. mester» később ünnepélyesebb követségben volt hivatva eljárni.

Redlich az ő legelső (1889-ik évi) értekezésében úgy vélekedett, hogy az A. kezdőbetű Aegidius tárnokmestert jelöli. Erre Pauler megjegyzi, hogy Egyed mestert az oklevelekben mindig Egidiusnak írják, tehát E. betűvel jelölték volna; e mellett a tárnokmestert camerariusnak, nem magisternek czímez-

ték volna; úgy vélekedik, hogy Aladár, a királyné asztalnoka volt a követ, ki később 1277-ben Endre és Klementina ünnepeles eljegyzésénél is szerepel. (II. 549.)

Meg kell jegyezni, hogy az A. kezdőbetű csak az oszeggi formuláskönyvben fordul elő; míg a bécsi, trieri és római kéziratokban N. betű áll, a mi nem határozott személynévre utal.

I.

1273. Novemberben.

IV. László király Habsburgi Rudolfnak.

(Az oszeggi formuláskönyv nyomán.)¹⁾

Divine pietatis²⁾ providencia, cuius nutu reguntur omnia et subsistunt presencialiter, ubique contuens uniuersa, ne ore lubrica microcosmi materia per deum laberetur, aut naturalis affectionis igniculis sine dileccionis fasciculis solueretur, in paradiso legem instituit matrimonij, per quam propagaretur in terris caritas animorum et nature proclium virtus exciperet honestatis. Hinc unitatis et identitatis affectio coalescit, que descendentes ramusculos ad se retrahit, ex diuersis non aduersis unum efficiens coniugij paritate. Cum itaque in sublimitate vestri nominis, tanquam in ortu noui sideris, gratulemur ex intimis, ut affectum nostre mentis proximitatis annexio sequeretur, super matrimonio contrahendo inter filiam vestram, presencialiter³⁾ si extat, aut filii vestri, vel filij, seu sororis filiam, et fratrem nostrum carissimum Andream inclitum duces Sclauonie et Croacie⁴⁾ rcifra octennium⁵⁾ constitutum, de omnium procerum et baronum nostrorum⁶⁾ consilio, magnifico comiti Tirolensi et Goricie, cognato nostro carissimo⁷⁾ vices nostras duximus com-

¹⁾ A kéziratokban előforduló eltéréseket a jegyzetekben jelezem. E. az erlangeni, H. a heiligenkreuzi, O. az oszeggi, R. a római, T. a trieri, W. a wieni, Z. a zwettli kéziratot jelezi. — Az I. számú levél élén az O., E. és R. kéziratokban ezen czím áll: «Glorioso et excellentissimo principum talis rex prosperis successibus gloriari».

²⁾ R. Diuine deitatis. E. Diuine maiestatis.

³⁾ R. E. T. vestram, principaliter.

⁴⁾ R. E. T. carissimum N. infra.

⁵⁾ O. octennium helyett tollhíba gyanánt áll oceanum. R. hiányzik: infra octennium constitutum.

⁶⁾ O. tollhíba gyanánt áll: vestrorum.

⁷⁾ T. magnifico domino N. vices. R. magnifico viro N. cognato vestro carissimo vices.

mittendas; ad serenitatem vestram nihilominus nobilem virum magistrum A. familiarem et fidelem nostrum nuncium specialem,¹⁾ super his et aliis, qualibet auctoritate suffultum quantocius transmissuri; excellenciam vestram presentibus affectuosius requirentes, quatenus super huius²⁾ matrimonio contrahendo ipsi Meinhardo comiti,³⁾ vel eius misso, velitis promptly exaudicionis⁴⁾ gratiam impertiri, ut vestre felicitatis inuicem brachiis solidati, gloriantur humiles, terreatur timidi ac conuertantur⁵⁾ et ad iuga veniant extere potestates. Datum etc.⁶⁾

II.

1273. Novemberben.

IV. László király megbízó irata Habsburgi Rudolf királyhoz küldött követel részére.

(Az oszeggi formuláskönyv nyomán.)

Noscat uniuersitas vestra, quod nos t. prouidum et discretum virum lectorem seu scolasticum Quinqueelesiensis ecclesie cathedralis, de omnium archiepiscoporum, episcoporum, procerum et baronum regni Ungarie consilio et tractatu, intercedente eciam consensu Andree ducis Slavonie et Croacie, fratris nostri carissimi, ex affidata nostre fraterne caritatis tutela, damus, facimus, constituimus et ordinamus nostrum procuratorem, syndicum vel actorem penes dominum Rudolfum Romanorum regem semper augustum et inclitam aulam eius, super iniendis arris, sponsaliis seu matrimonium contrahendo, nomine eiusdem ducis Andree, fratris nostri carissimi, inter ipsum duces Andream ac filiam domini R(udolfi) serenissimi regis Romanorum, seu filii sui, vel filie, aut sororis filiam, quamuis inter absentes, spiritus tamen unione presentes, proponendum, tractandum, matrimonium contrahendum per verba de presenti, aut quolibet amminiculo iuris, spondendum,⁷⁾ promittendum para (sic) et sp

¹⁾ T. virum N. super. R. nobilem.

²⁾ T. R. super huiusmodi.

³⁾ T. ipsi N. vel.

⁴⁾ T. exaudicionis fauorem et.

⁵⁾ T. ac conuertantur et.

⁶⁾ T. E. potestates. Credentes verbis ipsius nuncio nostri tanquam nostris.

⁷⁾ Eddig közölte a szöveget az oszeggi codexből Palacky. Über Formelbücher című munkájában.

salicia largitate, iurandum aut prestandum cuiuslibet generis iuramentum innuendum (*sic*) et assumendum consensum per verba de presenti vel sicut ipsi negotio matrimonii contrahendi magis uidebitur expedire, ordinandum de tempore sponse tradende vel ducende, iniendum eciam pacta et conuenciones utrobique amicitie firmande, et ad omnia facienda, que in talibus veri procuratores et legitimi et cuiuscumque iuris adminiculo suffulti facere consueuerunt, ratum et firmum habentes in persona fratris nostri Andree ducis, quidquid per ipsum magistrum t. familiarem nostrum clericum, actum fuerit in premissis vel consequentibus ad premissa etc. In cuius etc.

III.

1273. Novemberben.

IV. László király Meinhard tirolli grófnak.

(*A trieri formuláskönyv nyomán. Stobbe 347.*)¹⁾

Incentivi amoris affectio, qua naturaliter seminarie dulcedinis propagacione sumus diuino munere cuncti, nos ab inuicem discedere non permittit; nam etsi reliqua turbine varientur, naturalia tamen cognacionis iura nequeunt immutari. Vivit namque propinquitatis igniculus, nec excidet, quamvis ardente²⁾ sole non deficit, nutritur solis radio, non arescit. Eo igitur instinctu cognacionis illecti, quo proximis affinitatis gradibus unum sumus, de nostra et regni nostri perturbacione per vestras scribitis literas non immerito vos³⁾ turbari. Intendentes nihilominus precordialiter remedium adhibere, quo turbata iura regni nostri in statum debitum revertantur, nec mirum si a principio regiminis, maxime tenerrime etatis nostre primordiis, in nos inimici latentis excubie ubilibet valuerunt; hoc enim nostris minoribus ascribimus annis et discidiis intestinis, non potencie adversantis, qui pocius regibus N.⁴⁾ subesse noverat, non obesse. Nunc vero, celesti munere, nostris crescentibus annis, prosperantibus auspiciis et discordiis intrinsecis ad concordiam revocatis, in spem redivivam, dante domino, redeunt universa. Et quemadmodum de felici unione matrimonii vestre filie, cognate nostre carissime, serenissimi Romanorum

¹⁾ E. codexben megvan a czím: «Magnifico et potenti tali mutue sinceritatis affectume, mely a R., T., W., Z. codexekben hiányzik.

²⁾ W. ardente turbacionis sole.

³⁾ B., W. nos turbari.

⁴⁾ B., W. regibus Ungarie.

regis filio copulate, admodum gratulamur; cupientes et nos cognationis propagine unum effici cum eodem, sicut et vobiscum primordialiter unum sumus; sinceritatem strenuitatis vestre requirimus ex affectu, quatenus procurare velitis et efficaciter interponere partes vestras, ut fratri nostro carissimo, infra octennium constituto, eiusdem incliti regis Romanorum, si extat, filia, aut filii vel filie seu sororis filia, matrimonialiter copuletur. Super quo etiam articulo, secundum, vestre prudentie consilium, ad ipsum dominum regem Romanorum nuncium nobilem virum N.¹⁾ quolibet auctoritate suffultum, de omnium procerum et baronum nostrorum consilio ordinavimus destinandum; tocus negocii ordinem et tractatum vestris humeris fiducialiter imponentes, ut nostre serenitatis prosapia in reges tales matrimonialiter propagata, redi-vivo affinitatis vinculo non discedens sed accedens, quasi cortina cortinam trahens recensius enitescat.²⁾ Nos enim universaliter nostre potencie vires et amicorum ac cognatorum suffragia, domini scilicet N. ac aliorum quam plurium,³⁾ qui nostre societati cognationis vel amicitie federe coniunguntur, parati sumus totis affectibus ad nutum et honorem vestri desiderii efficaciter ordinare, et efficere cum effectu, quod de nostre et amicorum nostrorum potencie viribus vestre per omnia placuerit et insederit voluntati, ut quos par affectionis norma constringit, ale prosperantis fortune funiculos propagine porrigendo obnoxius uniant et coniungant.⁴⁾ Ceterum quicquid N. ex parte nostri vobis dixerit, eidem, tanquam ab ore nostro prolatis, fidem velitis credulam adhibere.

IV.

1273. Novemberben.

Habsburgi Rudolf király V. István király özvegyének, Erzsébet királynénak.

(A trieri formuláskönyv nyomán. Bodmann 50.)

Congratulacionis amice placiditas, litteris vestris, quas nuper valde gratanter accepimus, super fortunatis et prosperis nostre sublimacionis auspiciis, cum tripudiosa iucunditate regalibus presentata conspectibus, animum nostrum tanto iberioris gaudii poculo

¹⁾ R. virum dilectum familiarem et fidelem nostrum.

²⁾ Itt a W. szövege megszakad.

³⁾ R. domini . . . quamplurium helyett talium.

⁴⁾ Itt R. megszakad. E. megvan a vége is.

fecundauit, quanto probabiliore ex hoc evidencie argumento colligimus, quod illius indissolubilis dileccionis identitas, qua cum clare recordacionis N. egregio viro vestro,¹⁾ quasi cor unum et eadem anima²⁾ noscitur extitisse, dum *viveret*,³⁾ eodem decedente nequaquam extincta deperit, sed in vobis propagacione laudabilis radicata predicabiliter et transfusa tenacius conquevit; super quo utrique et super hoc precipue, quod filiam nostram inclito N.⁴⁾ filio vestro cupitis matrimonialis vinculi federe coniungi, quod scilicet⁵⁾ in pectore nostro auxit diffusius materiam gaudiorum, dileccioni vestre ad gratas uberrimas inclinantes; proinde vos et vestros invariabili animo semper disponimus gratis amplecti favoribus et condignis honoribus ampliare. Verum, licet valde cordi nobis sit, licetque letis precordiis affectemus, quod domus nostra cum vestra matrimonialibus uniatu amplexibus, nativitatis floride virgulis fecundanda, quibus progenitores exultant in filios filiorum; quia tamen negocii huius arduitas principum et fidelium nostrorum consilio indiget fulciri, cum eis super hoc finalem et salutarem disponimus festinanter habere tractatum, ut ad honorem et commodum partis utriusque votiva conclusio in predicto negotio subsequatur.

V.

1273. Deczemberben.

Habsburgi Rudolf király Joakim bánnak.

(A *trieri formuláskönyv nyomán. Bodmann 8.*)

Delectabiliter introiit¹⁾ in mentis nostre sacrarium lecta et plenius intellecta tuarum, quas nobis misisti, dulciffua series litterarum, quarum quidem irriguum eo verisimilius ex nativo fidei puteo scaturire perpendimus, quo feruencius quoque placidius,²⁾ nullis allicientibus te beneuolencie nostre dulcoribus,³⁾ nullis instancie nostre preuenientibus suadelis, *ad nostre glorie cumulum adaugendum*, ad oculum te videmus assurgere dum ad *unionis amice concordiam* cum illustri N. familiariter ineundam, per te tam prouidis, tam consultis allecta-

¹⁾ O. t(ali) viro vestro.

²⁾ O. eadem amicitia.

³⁾ O. dum annueret.

⁴⁾ O. inclito A. filio.

⁵⁾ O. quod in pectore.

⁶⁾ E. intonuit.

⁷⁾ W. in huiusmodi illectiuis.

⁸⁾ W. nullis . . . dulcoribus nines meg.

cionibus¹⁾ inuitamur. Super quo utique tam accepto, tam grato, quod nobis iam impendisti gratanter obsequio, grates tibi multimodas exoluentes, sinceritati tue presencium serie declaramus, quod licet promptus culminis nostri sit animus, cum predicto N.²⁾ *concordie mutue federa* contrahendi, super hoc³⁾ tamen usque ad reditum nunciorum nostrorum, quos misimus ad N.⁴⁾ finaliter tibi non possumus respondere; sed mox reuersis eisdem, tibi pandemus super hoc negotio nostre beneplacitum voluntatis, summopere cupientes et invariabili animo disponentes, quod ipsa concordia, si placeat in excelsis altissimo, *tue cooperacionis et mediacionis industria* principaliter et precipue *procuretur*.⁵⁾

VI.

1274. Szeptemberben.

Habsburgi Rudolf király IV. László királynak.*(A trieri formuláskönyv nyomán. Bodmann 69.)*

Rem⁶⁾ iocundam et communibus⁷⁾ desideriis exoptatam, que pre ceteris hominum votis gravior ex beneficio nature suscipitur, per quam scepra regnancium florida successione beantur, per honorabilem virum N., ad nos a vestra serenitate transmissum et sue legacionis officium elegantis et sedule propositionis eloquio, in conspectu regie maiestatis, fideliter adimplentem, letanter accepimus, utpote unam de nostris filiabus aut neptibus inclito fratri vestro N. coniungi matrimonialiter, vestro nomine postulantem. Pensato igitur vestre celsitudinis zelo laudabili et affectionis instancia ponderata, qua una nobiscum cor unum et eadem anima, prout evidentibus patet indiciis, effici peroptatis, ut animorum affectibus mutuis, concurrentibus utrobique profectibus, in effectus proficui robur inter nos perpetui federis unio et immarcescibilis amicitie palmites adolescant. Ecce quod voto vestro gratulabundius annuentes, eidem fratri vestro non neptem, aut sanguinis propagacione remotam, sed propriam filiam nostram Clemenciam, de consensu domini summi

1) W. allectacionibus helyett instinctibus.

2) W. N. helyett principe.

3) W. hoc helyett eo.

4) W. kéziratban N. helyett: ad talem locum misimus.

5) W. procuretur helyett reformetur.

6) E. Rem. helyett Spem.

7) E. communibus helyett omnibus.

pontificis et de principum et fidelium nostrorum consilio, per sponsalia iam contracta spondimus, ut dum os ex ossibus, caroque de carne traducitur, tam preclara connubia nos vobiscum vinculo federent arciori et in obligationem et gratiam durature posteritatis ascendant. Porro latores presencium, viros utique providos et discretos, nobisque sue meritis probitatis acceptos, ad excellencie vestre presenciam destinamus, celbitudinem vestram attente rogantes, quatenus eos in his, que negocium ipsum contingere dinoscuntur, et que alia quevis auxilii mutui et confederacionis alterne solacia postulant, cum exhibicione benignitatis audire dignemini et benignius exaudire. Et quia in omni promptitudine spiritus nos paratos obtulimus ad quecumque que consummacioni negocii poterunt expedire, conveniens arbitramur, quod tam in donacione propter nupcias dicte nostre filie assignanda, quam in securitate seu caucione prestanda, a vobis vestrisque principibus, supe matrimonio consummando ac eciam expedicione movenda eosdem nuncios, eo quod hoc utrique parti sit utile, studeatis celeriter expedire.

VII.

1274. Szeptemberben.

Habsburgi Rudolf király a magyar főpapoknak és főrendeknek.

(Az erlangeni formuláskönyv nyomán. Stobbe 331.)

Rudolfus dei gracia etc. Venerabilibus in Christo patribus Strigoniensi et Colocensi archiepiscopis et eorum suffraganeis, necnon principibus et baronibus, per regnum Ungarie constitutis, salutem et sincere regie benignitatis affectum.¹⁾ Vigilantes in multa sollicitudine, oculos mentis nostre perraro claudimus, nec sudores absterginus ab eisdem, donec rex regum et dominus dominancium, princeps pacis illam nobis ex alto conferat potestatem, qua divisas in populo christiano ex multis discordiis hominum voluntates ad unius voti propositum, quod eterni regis gracie conformes nos faciat, reducamus. Ad hoc mentis nostre conceptum feliciter consummandum illustrem principem I(adislaum) regem Ungarie, amicum nostrum precipuum, nobis elegimus promotorem, cum quo, de nostra et sua concordii et consona voluntate, societatis et amicitie federa perpetuo duratura pepigimus, sibi que promisimus, et promissum a suo nuncio ad hoc specialiter ad nos misso recepimus.

¹⁾ R. Rudolfus . . . affectum hiányzik.

quod in iuribus, libertatibus et honoribus regnorum, terrarum et hominum nostrorum, adversus quemcumque hominem defendendis, fideli viceissitudine nos iuuabimus favore, consilio et auxilio manuali, prout in litteris nostris patentibus hec et alia plenius exprimuntur. Verum cum ad hoc solum intencio nostra dirigatur, at oculi nostri videant equitatem; hos tractatus sine vestro consilio et assensu proferendos fore non credimus, cum negotii qualitas et rei geste utilitas specialiter vos contingat, caritatem vestram requirimus et rogamus instanter, quatenus supradictum regem, amicum nostrum carissimum, in presenti tractatu eatenus informetis, quatenus paci publice et diuine iusticie, quas, priuatis nostris commodis paruipensis, in agendis nostris semper elegimus, creditis expedire. Et ut nostre sinceritatis affectus vestre prudencie plenius clarescat, virum religiosum fratrem C.¹⁾ ordinis minorum ²⁾ ad presenciam vestram misimus, qui extra litteras, vobis poterit iustum in hac parte nostrum propositum explicare.³⁾

VIII.

1274. Szeptemberben.

Habsburgi Rudolf király Joakim bánnak.

[A római formuláskönyv nyomán. Redlich 18.]

Strenuitatis tue litteras nuper, more solito, graciosè recepimus, et ex hiis, que ipsarum series exhibebat, comperimus, quod de *illo tuo* et veritatis persecutore et adversario, eo tibi, qui est veritas et iusticia cooperante, *ulcionem* votivam reportaveris ac ipsius fraudebus finem concluderis, quem eius intencio merebatur; tanto uberius recreati fuimus, quanto fidalius et fervencius ea que *nostrum honorem* respiciunt, te zelari certissimis argumentis cognovimus, et quanto factum huiusmodi ab angelo percuciente commissum est, exuberancius utriusque nostrum commodis credimus profuturum. Super immarcescibilis itaque fidei et constancie firmitate, quam ad nos, tam ex hiis, que fida religiosi viri fratris B. et aliorum nostrorum de illis partibus venientium nunciorum crebra insinuacio nos docuit, cum ex hiis, que series litterarum tuarum expressit, evidentissime gerere comprobatis, tibi ad grates et gracias uberrimas inclinantes, ex hoc tuis desideris nos perpetuo obligantes, te scire volumus, quod non

¹⁾ R. C. helyett Harperium.²⁾ Ez 1271-ben Ottokár követe volt V. István királynál. (Emler. Regesta II. 1271.)³⁾ R. a végén Datum etc.

solum in concessione iuris sinceritati tue in ducatu *Stirie* competente, stabiles inveniri incommutabili mente proponimus, verum eciam ius idem, prout possibile serenitati nostre fuerit, ubilibet ampliare ac cuncta facere, que tuorum ac tuis proficere poterunt incrementis.

*

Mivel értekezésem Habsburgi Rudolfnak Magyarországgal való első érintkezéseit kívánja földeríteni, csak azon leveleket közlöm, a melyek ezen eseményekre világot vetnek. A későbbi leveleket, melyek az 1275—1279. évekből maradtak fenn, más helyen fogom közölni és tárgyalni.

II.

V. István szövetsége az Anjoukkal. 1269.

A római szent-szék a Hohenstaufen-császároknak a nápoly-szicíliai birodalomra igényt tartó örökösivel és híveivel folytatott harcában a francia uralkodóház segítségét vette igénybe és e végből IX. Lajos királynak, a szentnek, testvérére Anjou Károlyra ruházta, főhűbérúri jogcímen, a nápoly-szicíliai királyságot. Egyúttal biztosítani igyekezett részére azon hatalmasságok támogatását, a melyeknek érdekei a német dynastia hatalmi célzataival ellentétben állottak. Mikor 1266-ban Németországban készültek történetek a Hohenstaufeni Konradin vezérlete alatt Nápolyba sereg megindítására, IV. Kelemen pápa könnyen rábírhatta a hatalmas Ottokár cseh királyt, hogy ezen vállalattal szemközt ellenséges állást foglaljon el, mert Konradin az ő barátja és párthíve Frigyes badeni örgróf részére szándékozott a cseh király birtokában levő Ausztriát megszerezni.¹⁾

Ellenben V. Istvánnak érdekében állott, hogy Ottokár hatalmát az Anjoukkal való szövetsége ne gyarapítsa. Ezért, a mikor 1268 elején arról értesült, hogy Károly király özvegygé lett, azon tervet karolta föl, hogy vele családi összeköttetésbe lép. Mivel pedig más alkalmas hercegnő nem állott rendelkezésre, csak a dunaszigeti monostor szentéletű apácája, Margit, rávette anyját, hogy ezt a tervet pártolja. A királyné vállalkozott erre a hálátlan szerepre és azzal biztatta leányát, hogy a pápától kieszközli a fölmentést a szerzetesi fogadalmak alól. Azonban Margit, ki több év előtt Ottokár cseh király ajánlatát azzal a fenyegetéssel utasította vissza, hogy orra megcsónkításával elesülftja arcját, most azt válaszolta: »Még ha a pápa meg is parancsolná, nem bolondultam meg, hogy engedelmeskedjem; szüzes-

¹⁾ Az ezen ügyre vonatkozó pápai iratokat közölte Emler, *Regesta Bohemiae* II. 222., 233., 234., 237., 243. számok alatt.

ségemet jegyesemnek, Jézus Krisztusnak megörzöm.« És e mellett maradt.¹⁾

A következő esztendőben, mikor Konradin kivégeztetése után a Hohenstaufen-párt Frigyes türingiai órgrófit léptette föl jelöltül, mivel ez Ottokár veje volt, V. Istvánnak szintén az Anjouk felé kellett hajolnia.²⁾

Ekkor 1269 tavaszán, V. István követet küldött Nápolyba szövetség és családi összeköttetés létesítését célzó ajánlatokkal.

A nápolyi Anjou-regestákban találunk egy 1269 június 23-ikán kelt (a kiadványban tévesen 1268-ra helyezett³⁾ nápolyi királyi rendeletet, mely intézkedik Domonkos dominikanus perjelnek és János nevű rendtársának mint a magyar király követének (ambasciatoribus regis Ungarie) fogadásáról.

Nem merülhet föl kétség az iránt, hogy ezen követeket az ifjabb király V. István küldötte és hogy az általok előterjesztett ajánlatok indították Anjou Károlyt arra, hogy ugyanazon év szeptember közepén követeit V. Istvánhoz küldje. Ezek föl voltak hatalmazva kettős házasságnak: V. István elsőszülött fia és Anjou Károly leánya, úgyszintén V. István leánya Mária és Anjou Károly fia között megkötésére és szövetségnek létrehozására.

1) 1276 augusztus 1-én a Margitszigeten folyt szenttéavatási tanukiballgatás alkalmával, Olimpiades asszony, Margit dajkája vallotta: »Per tres annos ante mortem ipsius domina regina mater sua dixit sibi, quod volebat eam maritare domino regi Carolo de licencia domini pape; et ipsa sancta Margarita respondit: Si papa hoc fieri mandaret nolo esse matra, sed volo servare virginitatem domino Jesu Christo.« (A veszprémi püspökség római oklevéltára, I. 220.) Ez az egyetlen adat, a mely erről az eseményről szól; de hitelessége kétségbevonhatatlan. Szövegéből kitűnik, hogy nem Nápolyból jött az ajánlat, sem Rómából, a hol magyarországi házasságra nem is gondoltak. A pápa Mária burgundi hercegnőt ajánlotta Károlynak hitvesül, a kivel már 1268 november 18-ikán menyegzőjét ülte. (Del Giudice: Codice diplomatico. (Napoli, 1869) II. 272.)

2) Az ifjabb király udvaránál az Anjouk iránt uralkodó rokonszenvenek érdekes megnyilatkozása Magyar András (Andreas Ungarus) királyi káplán történeti műve a Hohenstaufenek és az Anjouk közötti háborúról. Amazokat mint az egyház és Isten ellenségeit tünteti fel, a kiket méltán sujt az ég bosszúja. Ki van adva a Monumenta Germaniae Scriptorum XXVI. kötetében.

3) Diplomatiiai Emlékek az Anjou-korból I. 1. szám. A nápolyi udvarnál az okiratok éveit az Indictiók szerint számították, a melyek szeptember elsején kezdődtek és augusztus 31-ikén végződtek. Ezt a szerkesztő nem vette tekintetbe és az okiratok datálásánál maga tévedett és a történetírókat az okiratok értékesítésénél sűrűn tévedésbe vezette.

Elhatározásáról értesítette (a pápai szék üresedésben állván) a bíbornoki testületet, azon jelentéssel, hogy a megkötendő szövetség megerősítéseért annak idején a megválasztandó pápához fog fordulni.

A megbízólevél szövege szerint, a szövetségeseknek összes ellenségeik ellen kellett segítséget nyújtani, különösen az egyház ellenségei ellen (a kik alatt a kiközösített Hohenstaufen-pártiak is értve voltak) és »contra omnes Teutonicos et Teutonie adherentes, prope ipsum ad quatuor dietas».¹⁾

Pauler úgy vélekedik, hogy István a francziákkal a németek ellen szövetkezett. (II. 272.)

V. Istvánnak a négy napos járásnyira levő *német fejedelmek* ellen segítséget várni semmi oka nem volt. A bajor, karintiai és tiroli fejedelmekkel rokonságban állott, barátságban élt. Ellenben Ausztria és Stíria uralkodójának, a cseh Ottokárnak ellensége volt. Azon körülmény, hogy az oklevél szövegében németekről (teutonicos) van szó, nem ejtethet zavarba. Magyarországi okiratokban német (teutonicus) elnevezéssel jelöltetik Ottokár serege. Például V. István 1272 május 5-ikén a cseh király »németjeiről» (»Teutonicos domini regis Boemie») szól. (Archiv. XXII. 391.)

IV. László, míg azt írja egyik okiratában, hogy a cseh király (Boemie rex) Gyórt megvívta, három más okiratban ugyanezen eseményről úgy ír, hogy Győr »per Teutonicos» és »per insultum Teutonicorum» lett megostromolva. (Fejér V/2. 197, 268, 464).²⁾

A Magyarországra küldött nápolyi követek már 1269 december 12-ikén örvendezve jelentik, hogy megbízatásukban sikeresen jártak el, mind a házassági, mind a szövetségi szerződéseket megkötötték. (Wenczel. Árpád-kori Új Okmánytár VIII. 239, 315, 316.)

Mária hercegnőnek Nápolyba és Izabella hercegnőnek Magyarországra meneteléről több oklevél van közzétéve. Ezen időtájt jártak János prépost és Zárai Mihál mint magyar követek Nápolyban. (Az időpontot, mivel az okirat datumot nem visel, nem határozhatjuk meg.) 1270 december 27-ikén Sixtus mester esztergomi kanonok mint a magyar király követe és 1271

¹⁾ Du Cange Glossariumjában közölt középkori emlékek szerint »Omnis rationabilis dieta constat in 20 milliaribus.» Egy 1365-ik évi francziarországi zsinat megállapítja: »12 leucas taxomus pro dieta vulgari.» (Leucapassus 1500.)

²⁾ A szellemdús, de merész Lorenz Ottokár azon föltevése, hogy V. István a lázongó erdélyi szászok ellen keresett Nápolyban segítséget (!) (Geschichte Ottokars II. und seiner Zeit, Wien 1866. — 318 lap) szót sem érdemel.

június 21-ikén egy Adorján nevű magyarországi szerzetes (frater Adrianus Ungarus) tartózkodnak Nápolyban.¹⁾

Annak, hogy akár nápolyi segítség Magyarországra, akár magyar Nápolyba jött volna, nyoma sincs. Azonban ha a szövetség eredménytelen maradt is, teljesen alaptalan Marczali kifakadása: «Az Anjouk nagyon is korán kimutatták foguk fehéret . . . Mindjárt V. István halála után, mintha László nem is volna a világon. Martell Károly a nápolyi trónörökös fölvette a magyar király czímét.» (I. m. : 561.)

Tévedésének kútfeje Martell Károly egy oklevele, melyet Fejér a Codex Diplomaticus V/2 kötete 35. lapján 1272 augusztus 3-iki hibás dátum alatt közöl.

Ha ezen dátum helyes volna, mivel a jelezett napon V. István még életben volt, Marczalinak azt kellene következtetnie, hogy Mária nápolyi királyné atyjával szemközt kívánta volna egy éves fiát a magyar trónra emelni.

A nápolyi udvar nemcsak István királylyal, hanem utódjával IV. Lászlóval is benső viszonyt tartott fenn. Károly nápolyi király 1273 június 8-ikán felhívja a kúnokat, hogy híven ragaszkodjanak királyukhoz és nejéhez. (Diplomáciai Emlékek I. 34.)

Csak IV. László halála után kísérlette meg Mária jogot emelni Magyarország trónjára, melyet 1293 január 6-ikán ruházott át fiára, ki ekkor vette föl a magyar király czímét!

¹⁾ A rájuk vonatkozó nápolyi rendeletek a Diplomáciai Emlékek-ben.

III.

V. István szövetsége Fülöp karintiai herceggel.

A magyar királyi ház a Karintiában uralkodó hercegi családdal rokoni összeköttetésbe jutott 1250-ben, mikor Ulrik herceg nőül vette II. Endre nejének Merani Getrudnak¹⁾ hugát, Ágneszt, ki hozományul nyerte családjának Krainban fekvő uradalmait, melyeknek kiterjedése és jelentősége oly nagy volt, hogy ő magát Krain úrnőjének (domina Carniolie) ezimezhette. Azonban 1262-ben bekövetkezett halála előtt, örökösévé nem férjét, hanem IV. Béla királyt rendelte. Ezen első pillanatra érthetetlen eljárást Krain legújabb történetírója azzal véli megmagyarázhatni, hogy míg Ulrik herceg Ottokár pártján állott és ennek németországi terjeszkedését elősegítette, neje a magyar királyi ház törekvéseivel rokonszenvezett.²⁾

IV. Béla elfogadta anyai nagynénjének (matertera) hagyományát, de azt (dominium Carniole) illetve arra szerzett igényeit már 1263 január 7-ikén cancellárjára (Thomas de Begud) ruházta át,³⁾ a ki azonban ezen igényeket Ulrik herceggel szemközt érvényesíteni nem volt képes.

Ulrik herceg maga gyermektelen volt, egyetlen testvéröccse Fülöp pedig egyházi pályára lépett volt; ezért följosítotttnak tekintette magát arra, hogy 1268 végén Ottokár királyt örökösül rendelje. Most már mindketten azon voltak, hogy Fülöp herceg hozzájárulását kieszközöljék. Ezt el is érték azzal, hogy őt 1269 őszén az aquilejai káptalan által az ósrégi és fejedelmi rangú aquilejai egyház patriarkájává választatták meg. Számításukban csalódtak. Fülöp herceg bátyjának néhány héttel utóbb bekövetkezett halála után igényt emelt bátyja örökségére; patriarkai méltóságával elnyert hatalmát is arra használta föl,

¹⁾ Mell: Die historische und territoriale Entwicklung Krains. (Graz, 1888.) 105.

²⁾ Erre vonatkozó adománylevelét közölte Fejér. IV/3. 100. Hitelességét elfogadja Mell is.

hogy Ottokár törekvéseit meggyőztse. E végből ő maga és az aquilejai káptalan is szövetkezett V. Istvánnal, kit az érdekek közössége arra késztetett, hogy a cseh királyt Karintia, Krajna és a vend határgrofság birtokbavételében megakadályozza. Egy tekintélyes német történetíró jelezi: »Es wurde damit Ottokars Einflussphäre bis an das Meer vorgeschoben, Ungarn aber mit einer solchen Frontalausdehnung des Ottokarschen Reiches geradezu umklammert, an jeder Ausbreitung nach dem Westen hin gehindert.«¹⁾

V. Istvának Fülöp herczeggel és az aquilejai káptalannal kötött szövetségéről értesülünk az aquilejai káptalannak 1270 augusztus 23-ikán kelt oklevelében, a melyben elmondatik, hogy a patriarka a magyar királyhoz utazik »cum quo ipse dominus electus (patriarcha) et capitulum Aquilejense se confederaverant occasione regis Bohemie et comitum Goritie.«²⁾

Hogy ezen szövetség föltételeiben Fülöp herczeg az ő örökös tartományaiban V. Istvánt örökösül rendelte, biztosan következtetjük abból a tényből, hogy Fülöp az 1271 július 2-ikán Ottokárral kötött békében lemondott jogairól, melyeket »Karintiára, Krajnura és a vend határgrofságra bírt vagy bírnival vélt«. Ilyen jogokat pedig Karintiára és a vend határgrofságra csakis Fülöp herczegtől szerezhetett.

Hogy V. István 1270 elején és tavaszán Fülöpöt az Ottokár ellen viselt háborúban tényleg segítette, azt biztossággal következtetjük abból, hogy atyjának május 3-ikán bekövetkezett halála után Ottokárral fegyverszünet kötése iránt tárgyalásba bocsátkozott és ezt július 6-ikán csakugyan megkötötte, a mi föltételezi azt, hogy előbb háborút viselt ellene.³⁾

A fegyverszünet megkötésére ezéltő tárgyalásokban az aquilejai patriarka friauli hűbéreseinek követői is részt vettek. A magyar király megbízottai július 6-ikán Brünnből értesítik Fülöp herczeget, hogy Ottokár »a magyar király közbenjárására és az ő iránta táplált szeretetének sugalmazására« a friauliak ajánlatát elfogadta, minélfogva a herczeget fölhívják, gondoskodják arról, hogy az

¹⁾ Dopsch: Die Kärntner-Krainer Frage und die Territorialpolitik der ersten Habsburger in Österreich. (Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen, LXXXVII. 18.)

²⁾ Bianchi közlése: Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen, XXII. 308. Az 1271 július 2-ikán V. István és Ottokár között létrejött békekötés föltételeiben V. István felbontja a Fülöp herczeggel kötött szövetséget, de az aquilejai káptalannal nem tesz említést.

³⁾ Pauler (i. m. II. 212-ik jegyzetben) megjegyzi, hogy a IV. Béla halálától a fegyverszünet megkötéséig lefolyt rövid időközbe »lehetetlen háborút beleszorítani«. Azt, hogy V. István atyja életében is viselhetett háborút, nem veszi tekintetbe.

ellenségeskedések szűnjenek meg, mert különben a magyar király kénytelen volna a békebontók ellen fegyvert ragadni.¹⁾

Fülöp ellenben a maga részéről a tárgyalásoktól távol tartotta magát, sőt folytatta a háborút és az Ottokár kezeiben levő Pordenone várát ostrom alá vette. V. István erről értesülvén fölhívta, hogy az ostrommal hagyjon föl.²⁾

A magyar királyt ezen eljárásban nem vezette a cseh királlyal való békés viszony állandó fönntartásának őszinte szándéka. Jól tudta ezt Fülöp herceg, a ki augusztus második felében Magyarországra ment, hogy a királytól segítséget eszközöljön ki.³⁾

Ugyanezen időben V. István megjelent Krakóban, azon ürügy alatt, mintha Szent Szaniszló vértanu sírjához kívánna zarándokolni és itt sógorával Boleszló lengyel herceggel Ottokár ellen szövetséget kötött.⁴⁾

Ennek daczára, a brünni fegyverszünet megállapodása értelmében, 1270 október 16-ikán a személyes találkozás István és Ottokár között létrejött, a Dunának Pozsony közelében fekvő egyik szigetén. Erről a közelegykorú német »Reimchronik« sok érdekes részletet beszél el, de ezekben a valót a mesétől megkülönböztetni alig lehetséges. Az itt történt megállapodás fönntmaradt szövege pedig nem világos. Határozatott, hogy »október 16-ikától november 11-ig és azután két esztendőn át fegyverszünet tartatik«. (»A festo s. Galli usque ad festum s. Martini et abinde per duos annos.«) melynek lefolyása alatt négy-négy békebírónak állandó békét kellett volna létesíteni. A négyheti és kétévi fegyverszünet között szükségképen különbséget kell keresnünk, a melyet csak abban találhatunk föl, hogy amaz föltétlen volt, a másiknak életbelépése pedig bizonyos föltételektől tételt függővé.⁵⁾

Fülöp herceg az összejövetelre szintén meghivatott és mivel meg nem jelent, a fegyverszünetből kizáratott.⁶⁾ Magára hagyatva sem tette le a fegyvert, kétségkívül biztosan tudta előre, hogy csakhamar oldala mellett fogja látni a magyar királyt. Ez tétlenül túrtte ugyan, hogy Ottokár az összejövetel után seregeivel Karin-

¹⁾ Bianchi közlése i. h. 386.

²⁾ 1270 július 19-ikén kelt levele ugyanott 387.

³⁾ Az aquilejai káptalan 1270 augusztus 23-iki nyilatkozata ugyanott 388.

⁴⁾ Pauler (i. m. 282) említi, hogy szövetséget kötött, de nem azt, hogy ki ellen. Egy krakói krónika világosan mondja, hogy Ottokár ellen jött létre a szövetség. Roepell: Geschichte Polens. I. 531.

⁵⁾ Pauler és más történétírók ezen különbséget nem veszik tekintetbe.

⁶⁾ Ezt maga V. István adja neki tudtul. Az okiratot közli Palacky. Geschichte Böhmens. II., 212.

tiába és Krajuba nyomulván, ezen tartományokban Fülöp híveinek várait elfoglalja; de ezalatt hadakat gyűjtött és sereget vezetett Stíriába, a hol a Semmering hegytetőn állást foglalt, azzal a szándékkal, hogy ezen előnyös stratégiai helyzetből az Ausztriába visszatérő Ottokárt föltartóztassa és megsemmisítse. A terv meg-hiusult, mert arról értesülvén a cseh király és más útra térvén, a veszedelmet elkerülte.

Az ellenségeskedés ezen ténye után V. István és Ottokár között nyílt háborúra került a sor. Henrik bajor herceg ekkor sógora, a magyar király mellé állott, sereget küldött táborába és közösen fáradozott vele azon, hogy Fülöp herceget az ellenállásban támogassa. Mivel pedig rokonuk Meinhard tiroli gróf és ennek testvére Albert, ekkor a cseh király párthívei, az aquilejai egyház várait és birtokait szüntelenül háborgatván, hadi erejét lekötötték, azon voltak, hogy őket Fülöp herceggel kibékítsék, a mi sikerült is, mivel mindkét fél mint békebírákra rájuk bízta a közöttük fönnforgó egyenetlenségek megszüntetését.¹⁾

Az 1271-ik év első hónapjaiban V. István serege Ausztriába, a cseh királyé Magyarországra nyomult. A háború változó szerencsével folyt, a míg június hó folyamán a magyar király magatartásában újból váratlan fordulat állott be. Követeket küldött békeajánlattal Ottokárhoz és július 2-ikán megkötötte a békét, a melyben Stíriára, Karintiára, Krajnra és a vend határgrófságra szerzett jogigényeiről lemondott, Fülöp herceggel fönnálló szövetségét fölbontotta és ezzel lemondott azon politikai célokról, melyek eddig szemei előtt lebegtek. Viszont megelégedett azon előnnyel, melyet vetélytársának az utószülött István hercegnek elejtése biztosított részére.²⁾

Elhatározásának magyarázatát megtaláljuk a békekötés azon pontjában, a melyben mindkét uralkodó felsorolja azon fejedelmeket, kiket mint szövetségeseit vagy barátait a békekötésbe befoglal.

V. István részéről megneveztetnek a francia király, a szicíliai király, a görög császár, a krakói herceg, Henrik bajor herceg, Béla macsvai bán, a szerb király, a bolgár császár és három rutén herceg; Ottokár részéről: az angol király, Cornwallis Rikárd német király, a mainzi, magdeburgi, salzburgi érsekek és az érseki tartományaikhoz tartozó püspökök, Lajos bajor herceg, a bran-

¹⁾ Erre vonatkozik a bécsi titkos levéltár 1271 április 2-ikán kelt okirata, melyet, mivel ekkorig napvilágot nem látott, egész terjedelmében közlünk.

²⁾ A békekötésnek és az azt megelőző hadjáratnak részleteire nem kell kiterjeszkednem; azok Pauler könyvében föltalálhatók. E helyen röviden érintettem, hogy az alább következő magyarázat alapjául szolgáljanak.

denburgi, meissen-i és landsbergi örgrófok, a szász, braunschweigi, brabanti és limburgi hercegek, a türingeni tartományi gróf, három sziléziai herceg és két kujaviai herceg.

Ezen összeállításból kitűnik, hogy míg a német birodalom fejedelmeinek tekintélyes része Ottokár részén állott, soraikból csak ketten (Henrik bajor és Fülöp karintiai herceg) csatlakoztak Istvánhoz, ki cserben hagyatva a küzdelmet nem folytathatta.¹⁾

A nemzetiségi érzés és a népfajok között fönnálló ellentétes irányok tudata a középkor folyamán is jelentékeny tényezője volt a politikának; azonban a történeti emlékekben csak ritkán és halványan tükröződik vissza. Ezt az Ottokár törekvései által földézett szláv-német ellentét tekintetében is észleljük; a mit azon körülmény is érthetővé tesz, hogy a cseh király a német elem és német cultura pártfogója gyanánt lépett föl, hogy így hatalmát Németországban kiterjessze és a német királyi trónra irányuló vágyainak teljesülése elől az akadályokat elhárítsa.

Habsburgi Rudolf legújabb életírója, Redlich ítélete szerint Ottokár birodalmának jelleme «félig szláv, félig német volta» (155. l.) Ausztria történetének legújabb írója, Huber így ítélt róla: «So sehr Ottokar in seinen eigenen Ländern die Verbreitung des deutschen Elementes und deutscher Institutionen begünstigte, so war doch seine Politik insofern eine *anti-deutsche*, als er stets auf Schwächung und Auflösung Deutschlands hinarbeitete. Indem das neue böhmische Reich ganz auf die Ohnmacht und Zerrissenheit Deutschlands basierte, musste er notwendig mit dem deutschen Nationalgefühl in Konflikt kommen sobald dieses soweit erstarkt war, als es die Wahl eines allgemein anerkannten Königs herbeizuführen vermochte.» (I. 580.)

Végre Csehország legújabb német történetírója Bachmann idézi egykorú német krónikáiról feljegyzését, mely a Németországban uralkodó közhangulatot jellemző módon világítja meg. Ugyanis X. Gergely pápa ajkaira adja ezen szavakat: «Mivel Németországban elég fejedelem és gróf létezik, miért emelnék szlávot a császári trónra?»²⁾ A mivel a krónikás jelezi, hogy ezt a kérdést ő maga és azok, kiknek körében élt, vetették föl.

¹⁾ Dobner: Monumenta historica Bohemiae (II. 370) közöl V. Istvánról egy Magyarbródban 1273 (sic) október 25-ikén kelt oklevelet, melyben testvérét Erzsébet krakói hercegnőt teljhatalommal ruházza föl, hogy mint békebíró járjon el az Ottokárral fennforgó egyenetlenségek megszüntetésében. Ezen oklevelet Katona és Fejér, kik azt lenyomatták, hamisítványnak tekintik.

²⁾ Cum in Alemannia plures principes et comites habeamus quare vellemus *Slavum* ad imperium sublimare. Sifridi de Balnhusen Compendium Historiarum. (Monumenta Germaniae. Scriptores. XXV. 707.)

Közjegyzői oklevél V. István és Henrik bajor herceg békebírói működéséről. 1271. Ápril. 2.

[In] nomine Christi Amen. Anno a nativitate eius millesimo ducentesimo septuagesimo primo, indicione XIII., die Iovis secunda intrante aprili. [Pre]sentibus dominis, Walterpertoldo de Spingenberch, Asquino de Varmo, Dietrico de Sacilo, Henrico de Pisino, Lupoldo de Eberstain testibus et aliis. Cum domini Asquinus et capitulum sancte Aquilegiensis ecclesie et dominus Philippus, dei gracia illustris dux Carinthie, terre Fori Iulii capitaneus generalis, pro se, liberis et ministerialibus Aquilegiensis ecclesie, fauctoribus, coadiutoribus et amicis ipsorum ex una parte, et nobiles viri domini Meynardus et Albertus fratres, comites Goricie et Tirolis, pro se, liberis, ministerialibus, fauctoribus, coadiutoribus et amicis ipsorum et specialiter pro Iustinopolitanis et domino Friderico de Cauoriaco et domino Conone de Mimillano ex altera, compromisissent in viros nobiles et prudentes dominos Asquinum predictum decanum Aquilegiensem, Berengarium, prepositum sancti Wolfrici, Henricum de Vilalta, Gabrielem de Prata, Walterpertoldum de Spingenberch, Asquinum de Varmo, Henricum de Mels et Fridericum de Pinçano, electos pro parte dicte Aquilegiensis ecclesie, et dominos Fridericum de Cauoriaco, Cononem de Mimillano, Henricum de Pisino, Iacobum de Ragonia, Iohannem, filium condam domini Engelpretti, et Rantulfum de Wigardo cives Iustinopolitanos, Conradum de Riffenberch et Vgonem de Duino, electos pro dictis comitibus, de omnibus litibus, controversiis et questionibus, que vertuntur vel verti videntur inter ipsos et predictos liberos, ministeriales, fauctores, coadiutores et amicos ipsorum a tempore confirmationis bone memorie quondam domini Gregorii pathiarce Aquilegiensis et ipsis non existentibus in concordia in termino eis in compromisso prefixo, compromisissent de predictis omnibus, sicut superius legitur, in viros magnificos, dominos [S]tephanum, inclitum regem Vngarie, et Henricum, illustrem, ducem Bawarie, pro se et predictis omnibus, ut usque ad festum resurrectionis [domin]ice proximo venturum, per se vel per nuncios suos ferrent arbitrium inter eos, sicut in compromisso confecto inde et sigillis predictorum dominorum capituli Aquilegiensis ecclesie, et Philippi, ducis Carinthie, et predictorum dominorum comitum roborato plenius continetur. Quia terminus ferendi arbitrium supradictum nimis brevis erat, memoratus dominus Asquinus decanus et capitulum dicte Aquilegiensis ecclesie et dominus Mathias de Riurocca, vicedominus pathriarcatus Aquilegiensis, pro se et predictis omnibus de parte sua ex una parte, et dicte domini comites Goricie et Tirolis pro se et predictis omnibus de parte sua ex parte altera, de omni concordia accedente in crastinum consensu nunciorum

predictorum dominorum regis Vngarie et ducis Bawarie, videlicet magistri Gregorii, canonici Albensis, capellani dicti regis Vngarie, et domini Henrici de Mosdorf, et Conradi, canonici de Otengin, notarii domini ducis Bawarie, missorum cum plena commissione ad ferendum arbitrium supradictum, presentibus domino Friderico de Eberstain, magistro Iohanne notario de Lupico et aliis in Aquilegia in stupa dicti domini decani propogarunt terminum ipsum usque ad diem sabbati per totum diem post festum resurrectionis proxime venturum in eo statu, condicione, securitate ac pena, sicut est et continetur in compromisso predicto, ut ipsi nuncii non obstantibus diebus feriatis procedant et procedere valent in ferendo arbitrium supradictum. Promittentes utraque parcium sub eisdem statu condicione, securitate ac pena se ratum habituros et firmum prorogacionem termini supradicti nec contravenire racione aliqua ingenio sive causa. Actum an teecclesiam sancte Marie de Medea iuxta stratam. In cuius rei evidens testimonium et eciam maius robur presens instrumentum predicti decanus et capitulum et domini comites Goricie et Tirolis fecerunt sigillorum suorum pendencium munimine roborari.

Et ego Henricus de Artenea, imperiali auctoritate notarius publicus huius omnibus presens interfui et rogatus scripsi.

Ego Otolinus Iustinopolitanus et incliti Gregorii marchionis notarius ne subscripsi et presens instrumentum signo meo coroboravi.

(Eredetije a bécsi titkos levéltárban. Allgemeine Urkundenreihe Rep. I.)

IV.

Joakim bán.

Az újabbkori történetírók Joakim bánt Pektari-nak nevezték volt. Szabó Károly kimutatta, hogy ezen elnevezés tévedésen alapszik és hogy Joakim a Gutkeled nemzetségből származik.¹⁾

Atyja István gróf, ki Stiriának azon rövid idő alatt, míg a magyar királyt uralta, főkapitánya volt, fiát Joakimot fejedelmi származású hölgygyel házasította össze.

A Babenberg hercegi család utolsó női sarjának, Gertrud hercegnőnek négy férje volt: az első Ulászló morva örgróf, a második Hermann türingiai tartománygróf, a harmadik Román halicsi herceg, IV. Béla leányának fia, a negyedik Meinhard tiroli gróf. A harmadik házasságból származott Mária hercegnő. Joakim neje,²⁾ a ki által férje a németországi politikai mozgalmakkal szoros kapcsolatba jutott. Ugyanis Mária mostohafivére Türingiai Frigyes, anyai származás jogcímén igényt emelt a Babenberg-örökségre, Ausztriára és Stiriára, ezen tartományok hercegének címét vette föl és tényleges birtokosukat, Ottokárt bitorlónak tekintette. Álláspontját a Hohenstaufen-párt magiévé tette. Mikor Konradin herceggel fogságba jutott, végrendeletében Ausztriát a bajor hercegeknek, Stiriát pedig édes anyjának hagyományozta.³⁾

Most már leánya igényt tarthatott Stiriára és így férjének személyes érdekében állott oda hatni, hogy Magyarország Ottokár megbuktatásában közreműködjék. Ennek daczára, mikor vele 1271 nyarán V. István békét kötött, belenyugodott és mint szlavóniai bán, egyike volt azon magyar főuraknak, kik megtartására személyesen esküvel kötelezték volt magukat.⁴⁾

¹⁾ Szabó Károly: Kun László. 7. l. Pauler Gyula elfogadta mindkét állítást. I. m. 211. jegyzet.

²⁾ Ezt kimutatta Pauler i. h. Elfogadta Redlich i. m. 236.

³⁾ A végrendeletet közölte Del Giudice i. m. II. 333.

⁴⁾ Theiner. I. 297, 304.

Ez azonban nem tartóztatta vissza attól, hogy később Ottokár magyarországi ellenségeinek élére állott.

Nagynevű történetírónk Engel Keresztély 1802-ben, magyarországi folyóiratban (Schedius: Zeitschrift von und für Ungarn. II.) ily című értekezést tett közzé: «Historisch diplomatische Aufklärungen über Stephans V. Tod.» Ebben kinyomatta a bécsi udvari könyvtár egyik formuláskönyvéből Ottokár cseh királynak 1274-ben közzétett nyílt levelét, a melyben Joakim bán ellen azt a vádat emeli, hogy ő okozta V. István halálát, mert a király fiát (kit meg nem nevez) elrabolta, mire őt a király üldözőbe vette és az üldözés közben magára vont betegség következtében meghalt; azután a bán egyéb bűneinek felsorolására tér át és elmondja, hogy az Endre herceget Habsburgi Rudolf leányával akarta összeházasítani, és evégett anyjától elrabolta.

Engel ezt a két eseményt egynek tekinti és úgy adja elő, hogy a bán V. István életében rabolta el Endre herceget, kit Bécsbe vitt, hogy ott Habsburgi Rudolf leányával házasságra össe. Azonban a szöveg világos tanúsága szerint két eseményről: V. István életében László trónörökösnek és halála után Endre hercegnek megszőktetéséről van szó. Egyébiránt bizonyos, hogy házassági tárgyalások Habsburgi Rudolfal csak IV. László alatt indultak meg és 1272 nyarán a bán a királyfit nem is vihették Rudolffhoz Bécsbe, mert ott akkor Ottokár uralkodott.

A tévedésen alapuló előadást Engeltől több történetíró átkölesönözte.

Hogy azonban László trónörökös elrablása politikai, és pedig Ottokár cseh király irányában ellenséges irányú actionak tényezője volt, kétségtelenné teszi épen azon körülmény, hogy Ottokár azt Joakim bán ellen emelt vádjainak élére helyezte.

Ezen vádak között helyet foglal az is, hogy Joakim, a mikor V. István halála után, annak ifjabb fiát Endre herceget, Habsburgi Rudolf egyik leányával összeházasítani tervezte, ezen szolgálatért jutalmul a német királytól «egy tartományt» (unam provinciam) követelt. Ezen valószínűtlennek látszó állításnak a teljes bizonyosság erejét kölcsönzi Habsburgi Rudolfnak 1274 szeptemberben hozzá intézett (fentebb VIII. szám alatt közölt) levele, a melyben világosan ígéri, hogy a Stiriára emelt igényei érvényesítése tekintetében elhatározásához szilárdul ragaszkodik; a miből következtetnünk kell, hogy ezen ügyben Joakim bán már korábban fordult hozzá kérésével és már korábban kedvező választ kapott tőle.

Ebben a levélben Rudolf király gratulál Joakimnak azon alkalmából, hogy «üldözője és ellensége fölött bosszút állott és ármánykodásának véget vetette». Azt lehetne gondolnunk, hogy itt IV. Béla hasonnevű fiáról van szó, ki Ottokár barátaihoz tartozott, IV. Béla halála után a prágai udvarba menekült, de

később Magyarországra visszatért, itt V. István halála után az Ottokárral való barátság fönntartása érdekében működött és Németujvári Henrik által megöletett, a mely katasztrófiáért Ottokár a felelősséget szintén Joakimra háritotta. Azonban a németországi krónikák ezt az eseményt az 1272-ik évre helyezik és más történeti emlékek nem jogosítanak arra a föltevésre, hogy az később (Habsburgi Rudolf megválasztatása után) történt.

Mindazáltal kétségtelen ténynek fogadhatjuk el azt, hogy Joakimban a cseh király leggyűlöltebb ellenségét, a német király legbuzgóbb barátját látta.

TARTALOM.

	Oldal
A Habsburg-ház első érintkezései Magyarországgal 1269—1274.	1
Függelék:	
I. Habsburgi Rudolf magyarországi vonatkozású levelezése	16
II. V. István szövetsége az Anjoukkal. 1269.	30
III. V. István szövetsége Fülöp karintiai herczeggel	34
IV. Joakim bán	41